

РЕФЛЕКСІЯ ДАВНЬОЄГИПЕТСЬКИХ КОСМОГОНІЙ У ЗОБРАЖЕННІ СВЯТИХ ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

З-поміж когорт святих, образи яких вважалися канонічними в католицизмі та православ'ї, привертають увагу так звані кінокефали. Вони з'явилися ще у період ранньохристиянського мистецтва та були поширені в іконописі й монументально-декоративних розписах аж до кінця епохи бароко.

Галерею такого роду зображень відкриває образ мученика Христофора, що жив на межі III–IV ст. у Західній Азії (терени Землі Обітованої – Анатолія, зараз у межах земель сучасного Лівану й Туреччини).

У давнину Анубіс мав бога-двійника, що відрізнявся лише кольором шерсті, яка була не чорного забарвлення, а білого чи сірого. Його звали Упуаут. Це був бог-вовк (згадаємо наших вовкулаків), бог війни, який відкривав військовим дороги під час походів армії. Він особливо шанувався за греко-римських часів. Поступово обидві вказані людо-тварини почали ототожнюватися, й Анубіс набув усіх перерахованих рис. Але фактично це – збірний образ, що мав здатність відроджуватися і бути провідником у різних розуміннях.

Власне, образ песиголовця Христофора також був наділений містичною силою – він сприймався багато століть поспіль як людина з надздібностями, яка здатна за потреби перевтілюватися, як наші козаки-характерники, в оскаженілого звіра, коли йшлося про захист своєї території. За переказами, цей велетень працював носієм через бід і прийняв Христа у своє серце, за що й отримав відповідне ім'я, котре у перекладі означає «Христоносець». Хоча за давніх часів песиголовців мали за представників племен людоджерів, як свідчив Б. Грінченко. Згодом це поняття ввійшло до українських апокрифів, оповідей про упирів, казкових циклопів, котрі знали, де заховані скарби.

Отже, тваринна сутність цього іконного персонажа представниками кліру тлумачилася як символічне сприйняття лику, спотвореного у хвилини люті. Адже вважалося, що цей кінокефал був величезним на зріст і йому притаманна була жажлива поведінка. Він досі

не деканонізований у католицькій традиції. У східній же традиції його наділяють можливістю творити різні дива. Дуже вшановують цього святого від VI ст. н. е. у Франції. За однією з версій щодо походження Христофора, його ототожнювали з коптським святим Меною (Міною Котуанським), який мешкав у Єгипті та Фригії (вшановується в католицизмі та православ'ї 11 листопада). Мощі св. Христофора наразі зберігаються у Музеї сакрального мистецтва при церкві Святої Юстини в місті Раб (Хорватія).

Мешканцям Києво-Руських земель, куди дісталися впливи греко-візантійської іконографії від X ст., цей образ був зрозумілий, оскільки в пантеоні св. князя Володимира був собакоголовий / птахоголовий Семаргл, запозичений з іранської космогонії, представлений у великій кількості на творах золотарства XI – першої половини XIII ст. (у колтах, браслетах з черню тощо). Крилатий собака тут також виконував функцію сполучення між світами, тож став потрібним як провідник задля безболісного переходу мирян від традиційного язичництва з ідолопоклонством до християнської релігії.

Саме в коптській художній культурі визріла й інша традиція зображення парних песиголовців, яка більше відповідає дихотомії прообразів Анубіса й Упуаута, – Ахракса та Аугані. Вони були персонажами-мечоносцями з життя коптського святого великомученика Меркурія Абу-Сефейна. Навіть у Київському Псалтирі 1397 року було представлено парні зображення цих двох святих зі списками.

Іноді кінокефалів ототожнювали з Гогом і Магогом, представниками скіфських племен, яких мали за провідників двох народів, котрі прийдуть разом з новим пришествям Месії. Хоча здебільшого вважалося, що плем'я собаколюдей мешкало на теренах сучасної Туреччини, але в міфопоезії Закарпаття їх напряду ототожнювали з монголо-татарами, цебто дикими, кровожерливими, підступними вурдалаками.

Подеколи місце їхнього помешкання пов'язували із землями, що розташовані поряд з озером Байкал. У XV ст. Майстер часослова Бусіко, що працював у Парижі, у 1410-х роках виконав сцену із зображенням кінокефалів, які носяться зі своїми скарбами. У низці легенд вони також згадуються як маніяки щодо перснів та інших ювелірних прикрас, за якими вони полювали й відрубували людям пальці разом з ними.

Отже, культ поклоніння кінокефалам базується на космогонічних уявленнях давніх єгиптян, що апелює до уявлень про амбіва-



Св. Христофор Великий.
Коптська ікона III ст. н. е.



Художник Ібрагім ель-Насех. Святі
Ахракс і Аугані. XVIII ст. 36. Му-
зею коптського мистецтва, Каїр

лентні образи провідника в царство мертвих Анубіса та войовничого Упуаута, який відкривав військовим дороги.

У коптів та інших ранніх християн від перших віків по Р. Х. із собачою головою почали зображувати іконні образи злого гіганта Христофора, який впустив Христа у своє дике серце, та парних святих-зброєносців Ахракса й Аугані, що супроводжували коптського великомученика Меркурія Абу-Сефейна. Поширення образів цих святих відбувалося у III–XVIII ст. у мистецтві коптів та набуло особливого розповсюдження в мистецтві Русі, пов'язаному з крилатим Семарглом (золотарство й мініатюри Київського Псалтиря 1397 р.), а також у мистецтві середньовічної Франції, в апокрифах України та інших країн Європи.

Джерела та література

1. Легенди та перекази / упоряд. та примітки А. Л. Іоаніді ; голова ред. кол. О. Й. Дей. Київ : Наукова думка, 1985.
2. Песиголовці. *Українська мала енциклопедія* : 16 кн.: у 8 т/ проф. Є. Онацький. Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині. Буенос-Айрес, 1963. Т. 6. Кн. XI : Літери Пере – По. С. 1345.
3. Песиголовці. *Енциклопедичний словник символів культури України* [Архівовано 16 червня 2021 у Wayback Machine] / В. П. Коцура, О. І. Потапенко, В. В. Куйбіда. ПХДПУ, 2015. С. 212.
4. Словарь української мови : в 4 т. / за ред. Б. Грінченка. Київ, 1907–1909. Т. 3.